

Gondolat és forma

Hoppál Mihály festményei és grafikái
(1960–1970)

Szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta:
Szulovszky János

Plusz + Könyvek
Budapest, 2018

Színes reprodukció:
Bognár Szilvia

A címlapon:
Hoppál Mihály: *Vázlat*, 1963 körül
A hátsó borítón:
Hoppál Mihály: *Levél anyámhoz*, 1964

ISBN 978-963-8257-12-3

Tipográfia és nyomdai előkészítés:
Szulovszky János
Kiadásért felel a SzuloPress Bt. ügyvezetője

Nyomdai munkálatok:
Robinco Nyomda, Budapest
Felelős vezető:
Kecskeméthy Péter

A festő és grafikus Hoppál Mihály

– Majd bemutatlak egy néprajzos barátomnak – ezzel nyugtázta 1980 augusztusában volt gimnáziumi rajz- és műalkotáselemzés tanárom, Velényi Rudolf¹ a beszámolóját, hogy felvettek a debreceni egyetem történelem – néprajz szakára. Tartotta is a szavát. Adandó alkalommal értesített, amikor szokásához híven, hosszabb-rövidebb időre kiszakadva a fővárosi forgatagból, a civis városba jött Hoppál Mihály, hogy egyik rokona Csapó utca eleji lakásán nyugodt körülmények között dolgozzon valamelyik nagyobb tanulmányán vagy aktuális könyvén.

– Honnan ismeritek egymást? – kérdeztem Ruditól.

– Hatvanháromban Miskával és Kádár Jóskával² közösen alakítottuk meg a *Kékek* festői csoportosulást. Volt egy közös kiállításunk a KLTE díszudvarán, amelyet egy nap után betiltottak, és leszedették a paravánokról a képeinket, mivel kiverte az ideológiai biztosítékot Miska egyik műalkotása: egy színes festékkal kipreparált nadrág – mesélte.³

Így szereztem tudomást arról, hogy az általam addig csak a szaktudományos munkáiról ismert Hoppál Mihály valamikor festőművészi ambíciókat is dédelgetett.

Nem sokkal azután, hogy közös barátunk bemutatott Mihálynak, eredetiben is megismerélhettem néhány Hoppál-festményt a Szabó Ilonka utcai lakásuk falán.

Több mint harminc esztendővel később, amikor a hetvenötödik születésnapjára készülő kötet egyik szerkesztőjeként azon morfondíroztam, mivel lephetnének meg az ünnepeltet, arra gondoltam, Mihály képeiről irattathatnánk egy tanulmányt egy avatott szemű művészettörténésszel. Felkérésemnek Beke László készséggel eleget is tett. Az írását azzal zárta, hogy érdemes lenne Hoppál Mihály összes művét „egy karcsú, de reprezentatív albumba rendezni és azon elgondolkodni, milyen méltó közgyűjteményben láthassa őket a közönség”.⁴ Mivel Beke dolgozatához is csak fekete-fehér illusztrációkat tudtunk közölni, ezért összeállítottam egy színes katalógust Hoppál Mihály festményei-

¹ 1940-ben született Szatmárnémetiben. Pályájáról Szulovszky 2015: 9–17.

² 1936-ban született Debrecenben, 1956–61 között a Magyar Képzőművészeti Főiskolán Bernáth Aurél és Fónyi Géza voltak a mesterei. 1969-ben Párizsba költözött, s ott Joseph Kadar, illetve Le K'dar néven lett ismert alkotó, művészetszervező és elméleti szakíró. A Groupe A-Z létrehozója, mely olyan művészeket tömörít, akik elektronikus úton alkotják műveiket. 1990-től újra Magyarországon is él.

³ Ne feledjük, alig néhány esztendővel vagyunk 1956 után, amikor az állampárt által preferált művészeti irány a képzőművészet terén még javában a szocialista realizmus, s a művészetpolitika eleven valósága volt a tiltott–támogatott Aczél György-i három T-je. – Ezt az alkotását egyébként Hoppál később beapplikálta az *Egy nadrágban járó felhő amint álmából felzavarják* (1968) című művébe – reprodukcióját ld. a 78. oldalon.

⁴ Beke 2017: 320.

ből,⁵ amelyet a tiszteletére készült magyar és angol nyelvű kötetek⁶ átnyújtása után egy-fajta extra-meglepetésként adhattam át a számára.

A katalógus azonban csak azt a húsz festményét tartalmazta, amelyek a budai lakásában láthatóak, s nem közölt egyetlen grafikát sem. Éppen ezért annak érdekében, hogy teljesebb képet alkothassunk festő- és grafikusművészi kvalitásairól, immár az alkotó tudtával és segítségével készült el a jelen kiadvány.⁷ Hoppál Mihálytól negyvenegynéhány, általa már megválogatott grafika eredeti példányát kaptam meg, valamint további tizenegy, az említett katalógusban nem szereplő festményéről Bognár Szabina által készített színes reprodukciót. Jóllehet, eleve nem vállalkozhattam Hoppál képzőművészeti munkássága teljességének a bemutatására, ám az e kötetbe került 37 grafika és 31 tábla-kép azonban mégis jól reprezentálja törekvéseit, művészi irányait és erényeit.

Már a 17-18 évesen készített rajzai is erős elvonatkoztatási képességről, jel-szerűség iránti vonzalomról tanúskodnak (*The Quartet, Madarak, Harlequin* – mind 1960). Ez olykor a folthatásokkal (*A pár*, 1960; *Fej*, 1960), ám többnyire inkább attraktív vékony vonalak alkalmazásával éri el. Eleinte a vonalvilága bonyolultabb, szinte önmagáért valónak bizonyult (*A pár*, 1962; *A család*, 1962), de már korán jelentkezik a letisztulás igénye (*Ölelés*, 1962; *Alakok*, 1962), a törekvés a minimalista használatra (*Ülő*, 1964; *A pár*, 1964; *Fekvő*, 1964; *Formák*, 1965; *Torzó*, 1965), amelyek közül talán a legexpresszívebb az *Ülő nő*, 1964.

Figyelemre méltó, hogy nonfiguratívak voltak az 1960-ban készített legelső festményei, amelyek a redukált színvilág kontrasztos formáinak feszültségét és a spaknival felvitt festékrétegek faktúrájának artisztikumát aknázták ki (*Kompozíció I-II.*). A csendéletei azt mutatják, nem hagyta ki a látható világ ábrázolásának tanulási folyamatát sem (*Csendélet I-III.*, 1962). A saját útját azonban nem a természet, vagy éppen a közvetlen környezetünk leképezése jelenti, hanem a gondolatok vagy éppen a zenehallgatás által kiváltott érzések (*Fuga*, 1963–64, *Preludium*, 1964) vizuális megjelenítése. Ehhez – a grafikáihoz hasonlóan – némelykor intenzív folthatásokat, máskor pedig vékony vonalakat, festett fonalakat hív segítségül. S van, hogy eredeti környezetükből kiemelt és átértelmezett tárgyak applikációjával konstruál egy saját világot (*Ritmus*, 1969). Miként Beke lényegre törően jellemzi, művészetére „a konstruktívizmus kevésbé hatott, bizonyos szürrealisztikus meggondolások azonban igen (kollázs-asszamlázs: *A bölcs extázisa*, 1965–66; *Circus vitae*, 1964; *Fa és lánc*, 1969)”.⁸ Ide sorolandó az 1968-as datálású, „minden forradalmak emlékére 1917–1967” készített *Egy nadrágban járó felhő amint álmából felzavarják* című alkotását, amelynél inkább a kép nyomatékos keltezése, mintsem a félév-százados oroszországi forradalomra való hivatkozás utal az alkotó eredendő inspirációjára. Itt kell megemlíteni a *Happening az úrhajósok halálára* című, hasonlóan szürrealisztikus képzettársításról árulkodó képét is. A címei egyébként máskor inkább egzisztencialista hatásokról árulkodnak (*Depressio*, 1963–65, *A bölcs extázisa*, 1965–66). Beke hangsú-

⁵ Szulovszky 2017.

⁶ Czövek – Szulovszky (szerk.) 2017, Mátéffy – Szabados (ed.) 2017.

⁷ A közölt művek keltezésében és címadásában is Hoppál Mihály közléseire támaszkodtam.

⁸ Beke 2017: 316.

lyozza, Hoppál „nem enged ugyan az informel vagy az akciófestészet kihívásának (talán a vörös kép, *A tett*, 1965 kivételével, de azt is egy vonal játéka hatja át). Feltűnően eredeti módon kezeli a tekergődő fehér vagy színes fonalakat (*Nascita*, 1964; *Fuga*, 1965–66). Egyáltalán, a képek egyik jellemzője a festett felületek és a vonalak ütköztetése. Meglepő, hogy a szinte emblematikusan alkalmazott amőbaszerű kis lényeket a címadásban vagy autonómiával ruházza fel (*Cím nélkül*, 1963 körül), vagy éppen személyes-lírai kontextusba helyezi (*Levél anyámhoz*, 1967). Hoppál „etno-art”-jának talán legmarkánsabb darabja a *Szuszék avagy lélekőrző szekrény* (1966), melynek motívumai akár a kőkorszakig is visszavezethetők (lásd K. Csilléry Klára kutatásait), vagy a Hoppál számára is kedves sámánisztikus motívumokig: égisz égisz, pálcikafigurákig. *Bucz Hunor* portréja (1966) további ezoterikus motívumokkal gazdagodik: a lecsukott szemű arc homlokán egy harmadik szem jelenik meg, fején egy sziklarajzszerű szarvas vonul át”.⁹

Hoppál alapvetően nem a látvány megragadása kedvéért nyúlt rajzeszközhöz vagy éppen festékhez és ecsethez, hanem bizonyos gondolatok vizuális megfogalmazása miatt. Nem véletlen, hogy előszeretettel kereste olyan alkotók társaságát, akik – hozzá hasonlóan – „gondolkodó” művészek voltak, akik töprengtek a művészet lényegén, a szubjektum önkifejezésén túli gyökerein, az érdemi, „örökérvényű” üzenetek korszerű kifejezőmódjain. Ebben inspiráló társakra, mi több, barátokra talált Halmy Miklósnak, Velényi Rudolfnak és Csáji Attilának – vagyis olyan művészeknek, akiknek a művészete kifejezetten vagy áttételekkel a ma már közkeletű „etno-art” kifejezéssel is illethető.

Talán mondanom sem kell, hogy e fogalom megalkotása is Hoppál Mihályra vezethető vissza,¹⁰ aki akarva-akaratlanul lényeges szerepet játszott ennek az iránynak a hazai kibontakozásában.

Míg az 1965–67 között Franciaországban tartózkodó Halmy Miklósról a párizsi *Musée de l'Homme* magyar népművészeti anyagának megismerése gyakorolt olyan elementáris erejű hatást, amely elindította a motívumok keresése és „működtetése” irányába,¹¹ addig Velényinek elég volt csak a szomszédba mennie. A határainkon túli magyar lakta területek felkeresésére Hoppál inspirálta. Fiatal, a konstruktívizmusról fogékony művészként az 1960-as években tett gyakori székelyföldi, máramarosi útjai telítették olyan vizuális élményvilággal Velényit, amely az 1970-es évek elejére a konkrét látványnak az alapformákra redukált, a szerkezeti törésvonalakra figyelő képi világát a népművészetünkből ismert szimbólumokkal teljesítette ki. Így lett az etno-art első hazai művelőinek egyike, összetéveszthetetlen szín- és formavilágával, egyéni applikációs technikájával.¹² Mindebben fontos része volt Hoppál és Velényi rendszeres baráti beszélgetéseinek. Ezek kölcsönösen ösztönzőek lehettek. Ugyanis Hoppál Mihály egy 2015. decemberében megnyílt kiállítás katalógusában ezt írta: „Négy évtizeddel ezelőtt nyitottam meg Velényi Rudolf

⁹ Beke 2017: 316–320.

¹⁰ Erről bővebben: Szulovszky 2016a.

¹¹ Ld. Halmy 2002.

¹² Művészetéről ld. Szulovszky 2015: 10–18.; 2016b.

kiállítását. Nevezetes esemény volt mindkettőnk számára, mert akkor találtuk ki az ETNO-ART kifejezést”.¹³ Vagyis közös gondolkodásuk gyümölcseként tekinti e terminust.

Az említett tárlathoz kapcsolódó meghívónak vagy prospektusnak nem találtam nyomát. Az biztos, egy kicsit korábban, a Tudományos Ismertetős Társulat debreceni Csonkai Klubjában 1972-ben megrendezett Velényi-kiállítás katalógusában még nem szerepelt e kifejezés, noha ezt Hoppál a katalógus-szövegében gyakorlatilag körülírta.¹⁴

Úgy vélem, az etno-art fogalma aligha keletkezhetett lényegesen korábban 1976 második felénél, 1977 elejénél. Hoppál egy Velényinek kézzel írt, keltezetlen levelében, melyet a borítékon lévő postabélyegző tanúsága szerint 1977. január 20-án adott postára, nyomtatékkal hangsúlyozza, hogy Halmy készülő katalógusában az ETNO-ART közé „kell ez a gondolat jel is!” (sic!), tehát ez a fogalom még meglehetősen friss, nem kanonizálódott az írásmódja.¹⁵

Legjobb tudomásom szerint az etno-art kifejezést és meghatározását először Hoppál Mihály vetette papírra 1977. január 18-án, Halmy Miklós debreceni kiállítása katalógusa számára írt szövegében: „Mi az etno-art? Ahogy egy-egy népművészeti motívum fejlődik („működik”) egyre egyetemesebbé válik. A szimbólum jelentése egyre érthetőbbé válik immáron a nemzetek

közötti érintkezés számára is – gondoljunk Bartók zenéjére –, úgy tűnik, mintha a nemzeti kultúrához tartozás nem is lenne fontos, pedig éppen ellenkezőleg áll a dolog, a kiindulásként felhasznált jelek éppen azért, hogy mélyen a nép kultúrájában gyökereznek, képesek általános igaz emberi és művészi értékeket hordozni és kifejezni. Az etno-art így a továbbvívés, a továbbépítés, a kapcsolódás, a folyamatosság művészete. Igazi, pogány,¹⁶ huszadik századi népművészet az etno-art, a szülői föld, a nyelvet és világlépet adó kultúra talajából fakad és azon él”.¹⁷

Kedves Rudi!

Biz' én már feladtam a műveget
rele egyfelől - nemte jó
sikert! És egyre retele után
TE is mit ETNO-ART No. fog
kiállítani. Kérlek korrigáld az első mondatot
(Csak nem hogy Kérem, hogy jussanak meg: Nekem
Patakokkal kapcsolatban van még leginkább a múltföld
érzete" Hb. O.K.
A címben ETNO-ART
Kell ez a gondolat jel is!

Összefoglaló a 3. sorban a szimbólumot utáni sorokba
helyezem /Omega mandala/. A művészi művészet
utáni pont!
És a kérdés: Mi az etno-art? új belátás
képpen! Lehet, hogy 2-3 le egyen.
És természetesen a
szimbólum le van vonás?
(Kérlek bármilyen szöveggel!)

Miklós

¹³ Velényi 2015: 14.

¹⁴ Ld. Szulovszky 2016a: 113.

¹⁵ A levél Velényi Rudolf birtokában.

¹⁶ Jóllehet nagyon is okkal használja Hoppál a pogány jelzőt, azonban keresztény/keresztényen hitbe ágyazva is van példa az etnikus gyökerek vállalására. Ld. pl. Szulovszky 1985., Dobrik – Turi 1998., Vitéz 2016.

¹⁷ Kiemelés tőlem – Sz. J. – Halmy Miklós idézett katalógusa: <http://jadox.meliusz.hu:80/?docId=418529>. (Utolsó letöltés: 2016. április 14.)

Halmy Miklós kiállításának megnyitója 1977. február 18-án a Debreceni Orvostudományi Egyetem Galériájában. Balról jobbra: Velényi Rudolf, Hoppál Mihály, Halmy Miklós

Jankovics Marcell animációs metamorfózis és etno-art kiállításának megnyitója 1982. június 4-én a Debreceni Orvostudományi Egyetem Galériájában. Balról jobbra: Jankovics Marcell, Velényi Rudolf és Hoppál Mihály

Amikor Velényi 1977 és 1989 között a Debreceni Orvostudományi Egyetem (DOTE) Galériájának a művészeti vezetője volt, következetesen igyekezett helyet adni másutt egyáltalán nem, vagy aránytalanul kevés teret kapó törekvéseknek. Így megkülönböztetett figyelemben részesültek az etnikus gyökerekhez kötődő, hagyományból merítő alkotók is: *Halmy Miklós*, *Csáji Attila* és *Bartl József* táblaképei, *Jankovics Marcell* rajzfilmjei, *Csete Ildikónak* és *Kun Évának* az iparművészet felé nyitó textiljei-kerámiái, *Csete György* és társai: a *Pécsi Ifjúsági Iroda* építészcsoport munkái, valamint *Felcsúti László – Földes Zsuzsa* „Az év lakóháza ’83” díjas épülete reprezentálta a tradicionális kultúra művészetet megtermékenyítő hatását. Hoppál Mihály nemcsak megnyitóbeszédet tartásával, katalógus-szövegek írásával, hanem jövőbeni kiállítók személyére tett javaslatokkal, kapcsolatépítéssel is támogatta a Galéria-vezető barátját.

Hoppál Mihály 2015. december 18-án megnyitja Velényi Rudolf festőművész életmű kiállítását a debreceni Kölcsey Központban

Noha már több évtizede felhagyott a festéssel és grafikák készítésével, Hoppálnak nem gyengült meg a kapcsolata a képzőművészettel. Ezt nemcsak a vernisszázsokon elmondott megnyitó beszédei jelzik. Művészbárataival továbbra is van közös témája. Mi sem mutatja ezt jobban, mint a Jankovics Marcellel, Nagy Andrással és Szemadám Györggyel közösen írt *Jelképtár*, amely 1990-es megjelenése óta – részben kibővítve és javítva – immár nyolc kiadást ért meg.¹⁸

¹⁸ Hoppál – Jankovics – Nagy – Szemadám 2010.

A fentebbiek fényében, Hoppál vizualitáshoz erősen kötődő alkata ismeretében érthetőbb kutatói pályájának jó néhány témaválasztása is. Ez magyarázza korai elköteleződését a néprajzi fotózás és filmezés ügye mellett. A jelekkel kifejezhető üzenetek iránti problémaérzékenysége logikusan vezette el a kommunikáció, illetve a szemiotika kutatásához, s tette e területek egyik úttörő néprajzos szakemberévé.

Hoppál 1961 és 1966 között volt a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának néprajz, muzeológia, magyar nyelv és irodalom szakos hallgatója. Munkásságának 2015-ben közreadott jegyzéke lapjairól az is kitűnik, hogy absztrakt grafikából az egyetemen 1962-ben kiállítás is nyílt, amelyet néprajz professzora, Gunda Béla nyitott meg.¹⁹ Ez nem szerepel az MTA BTK Művészettörténeti Intézete Lexikon-gyűjteménye cédula anyagában, csupán a következő két adat: 1964 márciusában az Egyetemi Élet lap közölte Csenedelet című grafikájának reprodukcióját,²⁰ s 1965 tavaszán elnyert a KLTE-n egy képzőművészeti pályadíjat.²¹ Nem kevés időbe telt, míg eldöntötte, hogy a művészeté vagy a tudományé legyen az első hely az életében. Hoppál Mihály tudományos ténykedésének tekintélyes jegyzéke²² meggyőzően mutatja, hogy a tudomány mennyivel lett gazdagabb. A jelen kiadvány legfeljebb csak sejtettetheti, a művészet mivel lett szegényebb.

Irodalom

BEKE László

2017 Műteremlátogatás mint nosztalgia. Szellemi körkép, benne Hoppál Mihály festészete. In: CZÖVEK Judit – SZULOVSKY János (szerk.): *Közvetítő. Tanulmányok Hoppál Mihály 75. születésnapjára*. Budapest: Magyar Vallástudományi Társaság, 315–320.

CSÁJI Attila

2009 *Billenő idő*. Budapest: Püski.

2015 *Fényút*. Budapest: Műcsarnok.

CZÖVEK Judit – SZULOVSKY János (szerk.)

2017 *Közvetítő. Tanulmányok Hoppál Mihály 75. születésnapjára*. Budapest: Magyar Vallástudományi Társaság.

DOBRIK István – TURI Gábor szerk.

1998 *Életfa. Bertha Zoltán festői világa*. Miskolc: Felsőmagyarország Kiadó.

HALMY Miklós

2002 *A motívum működése*. Budapest: Püski.

¹⁹ Hoppál 2015: 51. – Sajnos, Gunda Béla hagyatékában nem találtam nyomát a kiállítást megnyitó beszédének.

²⁰ Egyetemi Élet 1964. március 13.

²¹ Hajdúbiharmegyei Néplap 1965. április 2.

²² Vö. Hoppál 2015.

HOPPÁL Mihály

1966 Jegyzetek egy kiállításról. Velényi Rudolf tárlata a Kossuth Egyetemen. *Hajdúbihar-megyei Népszerűség*, 1966. április 30.

1972 Velényi Rudolf képeiről. In: *Velényi Rudolf festőművész kiállítása. TIT Csokonai Klub, Debrecen, 1972. május 21 – június 4.* (Katalógus) <http://jadox.meliusz.hu:80/?docId=414715>. (Utolsó letöltés: 2016. április 18.)

2015 *Hoppál Mihály munkássága*. Budapest: Európai Folklór Intézet.

2017 *Hét év, húsz festmény (1963–1969)*. A katalógust tervezte, szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta: Szulovszky János. Budapest: Plusz Könyvek.

HOPPÁL Mihály – JANKOVICS Marcell – NAGY András – SZEMADÁM György

2010 *Jelképtár*. 8. kiadás. Budapest: Helikon.

MÁTÉFFY, Attila – SZABADOS, György (ed.)

2017 *Shamanhood and Mythology. Archaic Techniques of Ecstasy and Current Techniques of Research. In Honour of Mihály Hoppál, celebrating his 75th Birthday.* Budapest: Hungarian Society for Religious Studies.

SZULOVSZKY János

1985 A felfedezés öröme. Bertha Zoltán és André Szabó festészetéről. *Egyetemi Élet*, XXIV. 6. sz. (1985. dec. 5.) 5.

2015 *Egy kiállítóhely a politikai tűréshatáron. A DOTE Galéria története 1976–1989.* Budapest: Plusz Könyvek.

2016a Etno-art: egy fogalom genezise és lehetséges jövőbeni használata. In: Cseh Fruzsina – Szulovszky János (szerk.): *A mívészég dicsérete. Tanulmányok Flórián Mária tiszteletére*. Budapest: Plusz Könyvek, 113–117.

2016b Az etno-art ölelésében. Velényi Rudolf művészetéről. *Szókimondó*, XXI. 5. sz. 2–4.

2017 Hoppál Mihály és a képzőművészet. In: *Hoppál Mihály: hét év húsz festmény* stb. Budapest: Plusz Könyvek, 3–5.

VELÉNYI Rudolf

2015 *Áttekintés 3*. [A debreceni Kölcsey Központban 2015. 12. 18. – 2016.01.10. között bemutatott kiállítás katalógusa.] <http://jadox.meliusz.hu:80/?docId=435250>. (Utolsó letöltés: 2016. április 18.)

VITÉZ Ferenc

2016 A hitben fakadt párbeszéd képei. Bertha Zoltán centenáriumi kiállítása Sárospatakon. In: Uő.: *Angyalok a labirintusban*. Miskolc: Felsőmagyarország Kiadó, 204–210.